https://doi.org/10.59295/stctce2025.03 CZU: 342.4(478)

CONSTITUȚIONALISMUL ÎN REPUBLICA MOLDOVA: MULTIDIMENSIONALITATEA PERCEPȚIEI ȘI PREVIZIUNEA OPORTUNITĂȚILOR[15]

CONSTITUTIONALISM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: THE MULTIDIMENSIONALITY OF PERCEPTION AND THE FORECASTING OF OPPORTUNITIES

Ion GUCEAC,
Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-9497-4628, e-mail: guceacion@gmail.com

Abstract. The present scientific endeavour is driven by the appreciation of constitutionalism as a phenomenon of primary scientific importance for the science of constitutional law in the Republic of Moldova. Such an assertion requires a clear understanding of the historical retrospective of the formation and development of ideas that underscore the relevance of this phenomenon. According to the conducted study, constitutionalism is presented as a theoretical, ideological, and practical political and legal system of the constitutional construction of the state, which includes: constitutional legal consciousness as a subjective system of constitutional knowledge and values; constitutional law postulates (including legal principles and definition norms) that reflect the concept and essence of the constitution and the practice of its implementation; constitutional legal relations involving the recognition and protection of human rights and freedoms; and constitutionality, which serves as a barometer of the acts, actions, and inactions of constitutional law subjects.

Keywords*: constitution, constitutionalism, European constitutionalism, constitutionality, legal consciousness, human rights.*

Apelarea la constituționalism ca fenomen esențial al științei dreptului constituțional implică o înțelegere clară și explicită a retrospectivei istorice a ideilor și instituțiilor constituționale, care demonstrează relevanța acestui context în raport cu fenomenele constituționale apărute înainte de fundamentarea lor științifică.

Este bine cunoscut faptul că apariția constituționalismului reprezintă un fenomen istoric. Cu toate acestea, momentul exact al apariției constituționalismului nu a fost unanim acceptat. Unii susțin că, inițial, constituționalismul s-a

[15] Articolul este elaborat în contextul realizării Proiectului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor” (CONSEJ 01.05.02).

conturat în Europa de Apus, sub forma unei concepții ideologice referitoare la organizarea adecvată a statului și la limitarea puterii absolute a acestuia prin garantarea drepturilor și libertăților fundamentale, precum și prin prevenirea concentrării puterii într-o singură ramură, conform principiului separației puterilor.

Această abordare a constituţionalismului a evoluat treptat, începând aproximativ cu sec. al XIII-lea pentru început în Europa (când în Marea Britanie a fost semnată Magna Charta Libertatum, 1215), iar mai târziu pe ambele maluri ale Oceanului Atlantic, răspândindu-şi influienţa şi în alte părţi ale lumii [1, p. 236-240]. În opinia altor autori, termenul constituţionalism ar fi fost utilizat pentru prima dată în doctrina juridică din SUA, desemnând la acea perioadă supremaţia constituţiei asupra altor acte normative. Astfel, se afirmă că termenul „constituţionalism" a fost introdus în circuitul ştiinţific la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, pentru a identifica doctrina privind supremaţia constituţiei asupra legilor, recunoscându-se, totuși, că acest fenomen a apărut pentru prima dată încă în cadrul sistemelor juridice urbane din Europa de Vest, în secolele XI – XII, [2, p. 370] deși originile acestei realități rezidă în vremurile constituțiilor antice grecești, care au fost în vigoare cu câteva secole î.Hr. [3, pp.307-314]

Trăsăturile specifice procesului istoric de formare a ideilor despre constituționalism și implementarea acestora în construcția statală a țărilor lumii impun nu atât o revenire la retrospecțiunea istorică, cât mai degrabă o concentrare asupra realității juridice actuale, în cadrul căreia sunt integrate atât ideea, cât și practica constituționalismului modern. În această etapă, un aspect esențial este extinderea factorilor care configurează constituția, un domeniu de preocupare fundamentală al legisticii formale, care joacă un rol crucial în promovarea priorităților necesare progresului societății, reflectate în diversele proiecte de guvernare. Aceste priorități includ stabilirea obiectivelor politice ale conducerii naționale și identificarea soluțiilor normative necesare pentru atingerea acestora, precum și formalizarea mijloacelor, instrumentelor și metodelor prin care comportamentul uman poate fi direcționat, în scopul realizării obiectivelor politice, prin intermediul normelor juridice [4, pp.4-5].

Libertatea, ordinea socială, supremaţia legii, reprezentativitatea şi responsabilitatea guvernamentală reprezintă fundamentele constituţionalismului contemporan. În Republica Moldova, unul dintre spaţiile de aplicare ale acestor principii, constituţionalismul adoptă o trăsătură particulară – implementarea „de sus". Această caracteristică face ca, pentru o mare parte a societăţii noastre, fenomenul să rămână o noţiune abstractă.

Chiar și în rândul specialiștilor în dreptul constituțional, există neînțelegeri cu privire la interpretarea acestui termen, ceea ce ne impune să aducem unele

clarificări care, în opinia noastră, ar putea să lumineze mai bine conținutul acestei noțiuni. Astfel, în „aria legislativă" a Republicii Moldova, ideile legate de constituționalism au fost, în mare parte, „transplantate" dintr-un mediu socio-politic și juridic extern, proces însoțit de diverse deviații, mai ales în primele etape ale reformării sistemului constituțional. Această realitate nu poate fi considerată complet accidentală, ea nefiind doar rezultatul coincidenței circumstanțelor social-politice, nici efectul exclusiv al unor decizii politice, fondul ei însumând o serie de temeiuri istorice și juridice.

Prin urmare, formarea unor viziuni clare și corecte asupra sensului, conținutului, conceptului și premiselor constituționalismului, precum și asupra naturii, stării și evoluției acestuia în Republica Moldova, implică o cunoaștere sistematică a realității constituționale. Aceasta presupune dobândirea și stăpânirea deprinderilor necesare pentru aplicarea reglementărilor constituționale, a postulatilor și tradițiilor în practică. Constituționalismul reprezintă fundamentul care oferă soluții pentru rezolvarea nu doar a problemelor științifice fundamentale și aplicative, ci și a celor educaționale. Cu toate acestea, în literatura științifico-didactică, acest subiect este adesea fie neglijat, fie confundat cu analiza constituției și a dezvoltării istorice a acesteia, sau, în cel mai bun caz, este descris în termeni generali, cu accent pe aspectele filozofice și politice, lăsând deoparte dimensiunea sa juridică, caracterizându-l astfel printr-o viziune stereotipică asupra fenomenului constituțional sistemic.

După prăbușirea regimurilor totalitare, majoritatea proiectelor de constituții din diverse țări ale Europei Occidentale au fost supuse dezbaterii publice în cadrul unor conferințe susținute de autoritățile publice competente. Un scenariu similar a fost aplicat și în procesul de elaborare a proiectului Constituției Republicii Moldova din 1994, prin organizarea conferinței internaționale cu tema „Reformele constituționale în statele membre ale Comunității Statelor Independente", desfășurată în martie 1993. „Arhitecții" acestei conferințe erau conștienți de necesitatea integrării țării în curentul autentic al constituționalismului european și de oportunitățile ce derivau din aceasta, vizând ca realitatea nouă a Republicii Moldova să fie reflectată într-o Lege fundamentală, a cărei boltă, așa cum menționa marele cărturar român Dimitrie Gusti, „să fie întreținută cu măreție de coloane juridice solide și impunătoare" [5, p.19].

Încă din anii '20 ai secolului trecut, în doctrina juridică se promova ideea potrivit căreia activitatea de creare a dreptului în general, iar în viziunea noastră, și a constituției, oscilează între doi poli independenți: „dat"-ul și „construitul". Astfel, procesul de elaborare a proiectului trebuia să plece de la un anumit model, iar cei implicați în crearea noii Constituții erau nevoiți să decidă asupra conținutului acestuia.

Astăzi, la trei decenii distanță, este dificil să stabilim cu exactitate punctele de plecare ale membrilor acestui grup în pregătirea proiectului și factorii care i-au influențat. Victor Pușcaș, coordonatorul Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții, recunoștea că grupul de lucru ar fi studiat „minuțios" constituțiile din aproximativ 60 de state moderne, întocmind chiar o schemă care cuprindea „problemele-cheie ale constituționalismului" [6, p.24]. Victor Pușcaș menționează și cercetarea unui „șir de acte istorice din Moldova medievală: Pravila de la Târgoviște, 1542, Pravila de la Putna, 1581, Pravila de la Bistrița, 1618, Hrisovul lui Constantin Mavrocordat, 1741...". În opinia sa, ideile conținute în aceste acte istorice și-au găsit locul cuvenit în Constituția Republicii Moldova [7, p.18]. Totuși, autorul citat nu face referire la faptul că membrii grupului de lucru ar fi apelat la textul Constituției României din 1991, care, în viziunea noastră, era cel mai accesibil și potrivit dintre constituțiile provenind „din aproximativ 60 de state moderne". Avem impresia că acest aspect a fost „trecut" cu vederea fie conștient, fie pur și simplu ignorat.

Mircea Snegur, președintele Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții, sublinia că unul dintre principiile fundamentale ale activității grupului de lucru și ale Comisiei Constituționale era „multiplicitatea concepțiilor juridice și politice". În viziunea sa, membrii acestor organe urmau să țină cont, în măsura „necesității" (nu a utilității – n.n.), și de „tradițiile istorice constituționale: vestita Pravilă a lui Vasile Lupu, pledoariile lui Gheorghe Asachi pentru o monarhie constituțională, proiectul de republică al lui Dumitru Sturdza din 1822 ș.a." [8, p.103]. Considerăm că în categoria „ș.a." ar fi trebuit să fie inclusă și Constituția României din 1991, dar și Constituțiile Regatului Român din 1866 și 1923, care au fost aplicate pe teritoriul actual al Republicii Moldova în perioada 1918-1940. De asemenea, în aceeași categorie ar trebui să fie incluse proiectul de Constituție al Republicii Democratice Moldovenești, elaborat de Societatea juridică moldovenească în perioada februarie-martie 1918, precum și proiectul de Constituție realizat de Comisia constituțională a Sfatului Țării după adoptarea Declarației de Unire din 27 martie 1918.

Istoria demonstrează că o constituție nu poate fi considerată doar o valoare creată, ci și ceva ce izvorăște din tradiția unui popor. Cu siguranță, așa cum observa Dimitrie Gusti încă la începutul secolului XX, o constituție nu poate fi „împrumutată", aceasta are sarcina de a „formula politic și juridic... psihologia socială, starea economică, deziderateleor dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii" [5, p.21].

Este greu de apreciat în ce măsură autorii proiectului Constituției Republicii Moldova din 1994 au avut șanse reale de a cunoaște și de a ține cont de aceste deziderate. Totuși, este cert că, printre constituțiile provenind „din

aproximativ 60 de state moderne", Constituția României a fost principala sursă de inspirație. Nu dispunem de documente care să susțină această ipoteză, mai ales că procesele-verbale și stenogramele ședințelor Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții, precum și ale grupului de lucru care a lucrat la acest proiect, împreună cu Declarația de Independență a Republicii Moldova, au fost distruse în timpul protestelor din 7 aprilie 2009. O astfel de atitudine față de propria istorie reprezintă o gravă lacună în activitatea autorităților publice sau, mai grav, o lipsă de respect față de istoria propriului stat. Din păcate, la 30 de ani de la adoptarea Constituției, nu dispunem de o culegere de materiale care să includă toate acțiunile și documentele acestui proces.

Profesorul Alexandru Arseni, membru al Comisiei pentru elaborarea proiectului Constituției, povestește într-un interviu: „Ne-am orientat spre modele occidentale și, în primul rând, spre cel francez. (...) Am colaborat foarte bine cu experții români, dar am studiat și experiența altor state democratice" [9].

În lumina unor astfel de circumstanțe, putem doar să presupunem că Constituția României din 1991 a fost folosită ca model pentru elaborarea proiectului noii Constituții a Republicii Moldova. Acest punct de vedere este susținut și într-un studiu dedicat analizei conținutului normativ al Legii fundamentale adoptate de Parlamentul Republicii Moldova în 1994, autorul acestuia afirmând că aceasta „a avut ca model de inspirație Constituția României, adoptată în anul 1991" [10, p.11]. Abordând critic unele dispoziții din Constituția Republicii Moldova, cum ar fi, de exemplu, articolul 2 („Suveranitatea și puterea de stat"), autorul conchide: „Iată ce se întâmplă când copiezi Constituția altui stat, în speță, Constituția țării mamă – România" [10, p.26].

Elaborată în aceleași condiții de criză politică ca și în celelalte republici socialiste care și-au declarat independența, Constituția Republicii Moldova din 1994 a răspuns așteptărilor societății și a generat o serie de activități orientate spre realizarea conceptului de stat de drept. Astfel, aceasta a devenit „factorul consolidării politice a societății, orientarea către pacea socială și spre dezvoltare în cadrul organizării de stat existente" [11, p.327].

Profesorul Victor Popa era de părere că această Constituție „conține multe inexactități, goluri, precum și lipsa unor mecanisme eficiente care ar stabili un echilibru adecvat al puterilor în stat, iar de aici și confruntările politice între partidele de guvernământ, și impactul negativ asupra dezvoltării socioeconomice a statului" [12, p.3]. Treptat, în societatea noastră s-a format convingerea că imediat după adoptarea Constituției, în special pe parcursul anului 1995, între Președintele țării și Prim-ministru au apărut confruntări alimentate de unele formulări neclare ale Constituției, care nu precizau cu claritate cine reprezenta autoritatea executivă supremă și tipul de republică consacrat [13, p.76].

În opinia noastră, în mare parte, astfel de disensiuni sunt generate și de circumstanțe de ordin social, precum scăderea continuă a nivelului de trai al populației, adâncirea crizei economice generale din republică, tergiversarea promovării unor reforme stringente (precum reforma administrativ-teritorială, reforma justiției etc.), tărăgănarea soluționării conflictului din stânga Nistrului, precum și de atitudinea unor formațiuni și/sau lideri politici față de procesul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

O bună parte din încercările de reformare a mecanismului de stat după adoptarea Constituției din 1994 au avut drept obiectiv prioritar distribuirea și redistribuirea puterii în triunghiul Parlament - Președinte - Guvern. Conținutul unor proiecte de amendare a Constituției Republicii Moldova se concentra, în principal, pe problema repartizării sau redistribuirii puterii și a competenței între Parlament, Președinte, Procuratură, instanțele judecătorești și procedurile aferente puterii publice privind alegerea sau numirea unor demnitari sau formarea unor autorități publice.

În calitate de exemplu poate servi proiectul de lege pentru modificarea Constituţiei Republicii Moldova prezentat, în virtutea dreptului de iniţiativă legislativă, de Preşedintele ţării Curţii Constituţionale spre avizare la 6 mai 2000. Ulterior, perfectat în baza propunerilor comisiei mixte, sub egida Comisiei Europene pentru Democraţie prin Drept, proiectul propunea ca:

- Parlamentul să fie ales în baza sistemului electoral mixt: 70 de deputaţi – în circumscripţii electorale uninominale, iar 30 de deputaţi – într-o circumscripţie electorală naţională;
- Preşedintele Republicii Moldova să exercite puterea executivă, în modul prevăzut de Constituţie, şi să vegheze respectarea Constituţiei, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului;
- Prim-ministrul să fie numit de Preşedintele Republicii Moldova, după consultarea fracţiunilor parlamentare şi după alegerea acestuia de către Parlament, iar membrii Guvernului să fie numiţi de Preşedintele Republicii Moldova la propunerea Prim-ministrului.

Proiectul includea o nouă procedură constituţională – moţiunea de cenzură constructivă, prin care Parlamentul, exprimând vot de neîncredere Prim-ministrului (care nu atrage demisia Guvernului, ci doar a Prim-ministrului), propune Preşedintelui Republicii Moldova, pentru numire, altă candidatură.

În ansamblu, acest proiect de modificare a Constituţiei înlătura orice mecanism de control şi echilibru între puterile statului, deşi aspectul respectiv însemna ”unul dintre pilonii esenţiali ai evoluţiei democratice a statului, ce constituia în acelaşi timp şi garanţia principală a edificării statului de drept” [3, pp.307-314]. În acest context este remarcabilă poziția Comisiei Europene

pentru Democraţie prin Drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneţia) care atenționează asupra faptului că ”orice sistem politic are nevoie de stabilitate” reforma constituţională fiind necesară ”în scopul prevenirii impasurilor politice care ar putea … avea loc în Moldova pe viitor”. [14]. Aceste observații sunt destul de semnificative și importante pentru ranforsarea constituționalismului veritabil în Republica Moldova, deoarece dezvoltarea constituționalismului autohton, în condițiile în care integrarea europeană ocupă locul cel mai important și devine dimensiunea principală a realității constituționale, trebuie să fie calificată ca o dimensiune constituțională europeană, fiind rezultatul unui impact civilizațional al „bătrânului continent”.

Printre principiile obligatorii ale constituționalismului european, o importanță prioritară se acordă recunoașterii și asigurării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, o condiție care poate fi considerată esențială, fără de care constituționalismul modern este imposibil. Recunoașterea unui stat ca fiind constituțional a fost subliniată și de Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului, primul act de valoare constituțională din „primul val” al constituțiilor europene (art. 16): „Orice societate care nu asigură garanția drepturilor și nu statornicește separarea puterilor este lipsită de constituție” [15].

În perioada postbelică, odată cu adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948), dimensiunea umană a constituționalității statelor a obținut „standarde publice” internaționale, care au devenit sursă pentru creația legislativă națională, iar problema drepturilor și libertăților omului a căpătat o semnificație universală. Deși, conform Statutului ONU, Declarația are un caracter de recomandare, prin Rezoluția Adunării Generale a ONU (217 A (III) din 10 decembrie 1948), aceasta a fost recunoscută „ca ideal comun spre care trebuie să tindă toate popoarele și toate națiunile”[16]. Ulterior, instrumentele juridice internaționale incluse în Carta Internațională a Drepturilor Omului fac, în mod tradițional, referire la Declarație sau reproduc prevederile acesteia.

Actele juridice internaționale regionale continuă în mod constant aceste idei umaniste, afirmând că statele, indiferent de sistemele lor politice, economice și culturale, au sarcina de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale. Carta de la Paris pentru o Nouă Europă recunoaște că drepturile omului și libertățile fundamentale sunt inerente tuturor ființelor umane, inalienabile și garantate prin lege, protecția și promovarea lor constituind prima îndatorire a guvernului [17].

Pe continentul european, cele mai semnificative rezultate au fost obținute în cadrul Consiliului Europei. Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale este acceptată de multe țări ca un model pentru legislația națională privind drepturile omului. Acesta reprezintă un exemplu tipic de regionalizare, care stă la baza armonizării sistemelor

juridice naționale cu dreptul european, un aspect deosebit de important pentru Republica Moldova, care și-a proclamat alegerea europeană.

În același timp, trebuie să recunoaștem că, practic, niciuna dintre țările lumii „nu s-a apropiat" de ceea ce a fost proclamat în Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului din 1789 – un document care reprezenta pentru contemporaneitate un set minim de drepturi și libertăți, în comparație cu cele mai recente acte juridice internaționale și legislația constituțională a statelor cu democrație dezvoltată. De asemenea, sunt în continuare relevante ideile legate de crearea unei Cartei mondiale a păcii și a drepturilor omului sau chiar a unei „Constituții planetare".

Libertatea individuală în sistemul juridic al constituționalismului este, de obicei, identificată cu democrația. În acest context, merită menționată problema unei atitudini mai mult decât ambigue a Republicii Moldova față de ideile liberalismului, care stau la baza constituționalismului clasic, caracteristic civilizației moderne.

În condițiile în care nu a fost identificată o ideie națională clară care să consolideze societatea noastră, ar trebui să mizăm pe recunoașterea atractivității ideilor și valorilor liberalismului. Acestea includ valoarea de sine a individului și responsabilitatea pentru propriile acțiuni, principiul inviolabilității proprietății private ca o condiție esențială pentru libertatea individuală, piața liberă, concurența și libertatea activității antreprenoriale, egalitatea de șanse, principiul separației puterilor, statul de drept, libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, libertatea întrunirilor, dreptul la asociere, accesul la informații, votul universal, egal, direct, secret și liber exprimat, și altele.

Prin urmare, în condițiile consolidării constituționalismului autohton, atenția principală ar trebui să fie direcționată spre perspectivele de implementare practică a conținutului rațional al ideilor liberale în procesele ce însoțesc construcția de stat și perfecționarea sistemului de drept al Republicii Moldova, precum și depășirea situațiilor distonante din domeniul drepturilor omului.

Mecanismul de protecție a drepturilor omului, ca parte organică a constituționalismului, include formele și mijloacele normative (în primul rând materiale), procedurale și instituționale destinate asigurării respectării și apărării drepturilor fundamentale ale omului.

Componenta normativă a constituționalismului din Republica Moldova, care definește cadrul legal în care funcționează sistemul constituțional și stabilește regulile fundamentale ce guvernează viața politică și socială a țării, este reprezentată de o legislație extrem de voluminoasă și, pe alocuri, complicată, ceea ce generează multiple inconveniențe. În primul rând, fezabilitatea, implementabilitatea și gradul de respectare a legii nu pot fi considerate satisfăcătoare. În al doilea rând, o mare parte din legile adoptate de Parlament

sunt acte de modificare și completare a legislației existente, ceea ce indică și instabilitatea și imperfecțiunea cadrului legislativ privind protecția drepturilor omului. În al treilea rând, se observă o vădită tendință de „inflație" normativă. Astfel, doar în perioada 2024-2027, Republica Moldova trebuie să adopte aproximativ 247 de legi și 439 de hotărâri ale Guvernului pentru a aduce cadrul legislativ în conformitate cu standardele europene. În realitate, numărul actelor normative ce urmează a fi adoptate pentru acest scop va fi mai mare, având în vedere că Planul național de acțiuni pentru aderarea la Uniunea Europeană include, în compartimentul „Indicatori de performanță", expresii de genul: „acte normative adoptate", „dispoziții ale Guvernului", „cadru normativ aprobat" [18]. În al patrulea rând, este inacceptabil, mai ales în domeniul drepturilor omului, ca, în conformitate cu articolul 15 din Constituția Republicii Moldova, care garantează cetățenilor drepturile și libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi, să predomină actele normative subordonate legii în corpul general al legislației [19].

Soluția la situația problematică din starea actuală a componentei normative a mecanismului de apărare a drepturilor omului poate fi identificată în aspectul său procedural. Procesul, în general, nu este mai puțin important pentru activitățile de garantare și protecție a drepturilor omului, ba chiar poate fi considerat mai important decât normele materiale, deoarece cel mai semnificativ aspect al oricărei legi este tehnologia procesuală de aplicare. Mecanismul juridic de reglementare și protecție a valorilor ocrotite de lege este esențial pentru asigurarea unui sistem eficient de protecție a drepturilor fundamentale ale cetățenilor.

Distinctivă în acest sens este ramura fundamentală a dreptului, care reprezintă suportul juridic pentru formarea și dezvoltarea constituționalismului în Republica Moldova - dreptul constituțional. În structura internă a acestuia, normele procedurale sunt integrate în întregul corp al legislației constituționale. Mai mult, într-o serie de izvoare formale de drept constituțional, precum Codul jurisdicției constituționale, Codul electoral sau Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului, normele procedurale prevalează într-un mod evident. În Constituție, aceste norme sunt frecvent prezentate ca norme generale sau de referință, impunând statului obligația de a adopta legi și de a reforma anumite elemente normative sau instituționale ale mecanismului de protecție a drepturilor omului. Astfel, se stabilește angajamentul constituțional al statului de a reglementa modul de funcționare a limbilor pe teritoriul Republicii Moldova prin lege organică (art. 13); de a stabili procedura de acordare a azilului "în condiţiile legii" (art. 19), de a asigură dreptul fiecărui om de a-şi cunoaşte drepturile şi îndatoririle, statul fiind obligat să publice şi să asigure accesul la toate legile şi alte acte normative (art. 23); de a stabili mijloacelor

de protecţie a sănătăţii fizice şi mentale a persoanei potrivit legii organice (art. 36); asigurarea accesului oricărui cetăţean la o funcţie publică, potrivit legii (art. 39); stabilirea condiţiilor de exercitare a dreptului la grevă, precum şi răspunderea pentru declanşarea nelegitimă a grevelor prin lege (art. 45); exproprierea doar pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii (art. 46). Cel mai important element al părții procedurale a mecanismului de protecție a drepturilor omului reprezintă poziția persoanei în cadrul procedurilor juridice internaționale, ca inițiator individual al unui caz. Constituția Republicii Moldova (art. 20) garantează dreptul oricărei persoane la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente, în cazul actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Acest drept asigură accesul cetățenilor la justiție și le conferă posibilitatea de a solicita protecția drepturilor fundamentale, inclusiv prin intermediul mecanismelor internaționale de apărare a drepturilor omului.

Acest lucru exclude pericolul ca o persoană să devină un obiect exclusiv de influență juridică a statului și subliniază tratamentul acesteia ca subiect activ de drept public, îndreptățit să inițieze „lansarea mașinăriei" de protecție a drepturilor sale. O astfel de poziție a persoanei în cadrul mecanismului de protecție a drepturilor sale este garantată de partea procesuală a acestuia, prin intermediul normelor procedurale fundamentale, care stabilesc procedurile prin care drepturile fundamentale pot fi protejate și apărate eficient în fața autorităților.

Componentele normative și procedurale ale mecanismului de apărare a drepturilor omului sunt sintetizate de partea instituțională, care include instituțiile de stat ce își folosesc competența și mijloacele speciale specifice. În general, în cadrul proceselor de dezvoltare a constituționalismului, mecanismul de protecție a drepturilor omului ocupă un loc esențial în contextul instituțional al reformelor promovate de guvernare. Competența aproape a tuturor organelor care reprezintă cele trei ramuri ale puterii este concentrată pe asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Nu întâmplător, Constituția Republicii Moldova (art. 1) afirmă că demnitatea omului, drepturile și libertățile acestuia, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic constituie valori supreme și sunt garantate.

Respectiv, Parlamentul, ca organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului, are atribuția de a adopta și interpreta legile, asigurând unitatea reglementărilor legislative pe întreg teritoriul țării. De asemenea, acesta aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe a statului și exercită controlul parlamentar asupra puterii executive, în formele și limitele prevăzute de Constituție. Parlamentul ratifică, denunță, suspendă și anulează acțiunea tratatelor internaționale încheiate de

Republica Moldova, aprobă bugetul statului și exercită controlul asupra lui. De asemenea, are competența de a alege și numi persoane oficiale de stat, în cazurile prevăzute de lege, inițiază cercetarea și audierea oricăror chestiuni ce se referă la interesele societății și adoptă acte privind amnistia.

Președintele Republicii Moldova poartă tratative și ia parte la negocieri, încheie tratate internaționale în numele Republicii Moldova, inclusiv în domeniul drepturilor omului. De asemenea, el soluționează problemele cetățeniei Republicii Moldova și acordă azil politic. Președintele acordă grațiere individuală, poate suspenda actele Guvernului care contravin legislației, până la adoptarea hotărârii definitive a Curții Constituționale și exercită alte atribuții stabilite prin lege.

Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice. Potrivit Legii cu privire la Guvern (art. 3), unul dintre principiile fundamentale ale activității Guvernului este protejarea drepturilor și libertăților omului, fiind un aspect esențial în cadrul funcționării instituțiilor statului [20].

Procuratura este o instituție publică autonomă în cadrul autorității judecătorești, care contribuie la înfăptuirea justiției, apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei … prin intermediul procedurilor penale și al altor proceduri prevăzute de lege (art. 124 din Constituție).

Statul dispune și de organisme specializate în domeniul drepturilor omului, dintre care unul dintre cele mai importante este Avocatul Poporului. Această instituție asigură promovarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, având rolul de a interveni în cazurile de încălcare a acestora și de a sprijini persoanele în fața autorităților publice.

Cu toate acestea, autoritățile enumerate, precum și alte autorități, nu dispun de o competență universală și mijloace de protecție a drepturilor omului similare instanțelor judecătorești. Aceasta însă nu reprezintă un motiv pentru a idealiza judecătoriile și activitățile acestora. Conform unui sondaj privind opinia publică despre sistemul judecătoresc, efectuat în anul 2018, doar 16% dintre respondenți aveau încredere în justiție, în timp ce 81% nu aveau încredere în aceasta. De asemenea, 66% dintre cei intervievați apreciind justiția din Republica Moldova ca fiind ineficientă [21]. Un sondaj realizat la începutul anului 2024 privind opiniile cetățenilor față de sectorul justiției relevă faptul că aproximativ o treime dintre respondenți (30%) consideră că, în ultimii 3 ani, situația în sistemul judiciar s-a îmbunătățit, în timp ce 25% dintre participanți afirmă că situația în sistemul de justiție s-a înrăutățit [22]. Aceste statistici indică o percepție generală a lipsei de eficiență și încredere în sistemul judiciar al Republicii Moldova, subliniind necesitatea unor reforme urgente și consistente în acest domeniu.

Cu siguranță, o astfel de realitate nu reprezintă un pretext pentru desconsiderarea rolului instanțelor judecătorești și a potențialului acestora în protejarea drepturilor omului. Totuși, se poate observa o anumită doză de inconsecvență în Constituția Republicii Moldova, care, în art. 6, evidențiază puterea judecătorească drept una dintre cele trei puteri ale statului, iar ulterior, în Capitolul IX, operează cu noțiunile de „Autoritate judecătorească" și „Justiție". Aparent, această situație constituțională poate crea incertitudini cu privire la rolul și statutul puterii judecătorești, lăsând loc interpretărilor că aceasta nu este doar un „sistem al instanțelor judecătorești" sau o „autoritate", ci o ramură distinctă a puterii publice, dotată cu proprietăți specifice. Această distincție a fost confirmată și de legislația în vigoare, în special prin Legea privind organizarea judecătorească (art. 1), care utilizează noțiunea de „Putere judecătorească" și stabilește că aceasta este „independentă, separată de puterea legislativă și de puterea executivă, având atribuții proprii, exercitate prin instanțele judecătorești…" [23]. Astfel, este clar că puterea judecătorească nu este doar un sistem administrativ, ci o ramură distinctă și esențială a statului, ce joacă un rol fundamental în protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor.

Caracteristica funcțională a instanțelor judecătorești face posibilă justificarea locului lor de frunte în mecanismul de protecție a drepturilor omului, fiind o condiție obligatorie și esențială pentru constituționalism. Instanțele judecătorești sunt singurele organisme prin care se înfăptuiește justiția, conform art. 115 din Constituție, și au rolul de a soluționa conflictele sociale de natură juridică într-o procedură specială, care garantează independența lor față de celelalte ramuri ale puterii și față de influențele publice. Această activitate judiciară, având un caracter public (de stat), presupune o transparență a procesului, fiind deschisă societății, iar scopul său principal este de a oferi servicii sociale. Astfel, instanțele judecătorești nu doar aplică legea, ci și protejează drepturile fundamentale ale individului, consolidând statul de drept și asigurând respectarea principiilor constituționale.

Un loc special în protecția drepturilor omului revine Curții Constituționale a Republicii Moldova, care garantează supremația Constituției și responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat, conform art. 134 din Constituție. În acest context, pe lângă exercitarea controlului constituționalității legilor și altor acte normative, la sesizarea părților, Curtea interpretează Constituția, se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a acesteia și examinează excepțiile de neconstituționalitate la solicitarea părților în proces, drepturile și interesele cărora pot fi afectate prin aplicarea unei norme neconstituționale la soluționarea cauzei. În plus, rolul Curții Constituționale în mecanismul de protecție a drepturilor omului este influențat de potențialul

său în ansamblu. Aceasta include capacitatea de a reacționa rapid și eficient la schimbările sistemice ale mecanismului de protecție a drepturilor omului, contribuind astfel la consolidarea naturii sistemice a acestuia. Curtea influențează toate componentele mecanismului – normative, procedurale și instituționale – prin deciziile sale, care nu pot fi contestate. De asemenea, Curtea își exercită propria jurisdicție, asigurând astfel un cadru juridic stabil și coerent pentru protecția drepturilor fundamentale ale cetățenilor. În acest mod, Curtea Constituțională joacă un rol crucial în asigurarea respectării drepturilor fundamentale ale cetățenilor, protejându-le împotriva normelor contrare constituției și garantând astfel un stat de drept funcțional.

Analiza scurtă a premiselor socio-juridice ale constituționalismului modern, în contextul unor idei clasice din doctrina dreptului constituțional, nu are intenția de a oferi o evaluare comparativă exhaustivă, ci sugerează anumite imperfecțiuni existente în structura societății și statului nostru. În același timp, aceasta explică imposibilitatea de a aplica în mod mecanic modele constituționale europene pentru a rezolva problemele constituționalismului autohton, care, la acest moment, nu dispune de un specific desăvârșit. Aceste realități impun o abordare mai nuanțată și adaptată contextului național, având în vedere particularitățile istorice, sociale și politice ale Republicii Moldova.

La urma urmei, constituționalismul este o realitate istorică, care trebuie să se exprime prin concepte științifice semnificative din punct de vedere euristic, aplicabile în practică. Astfel, fiecare sistem de drept, având la dispoziție experiența mondială, este capabil să își creeze propriul model de constituționalism. Un astfel de model presupune nu doar existența propriu-zisă a unei constituții cu caracter social și democratic, ci și dezvoltarea dispozițiilor constituționale în cadrul actelor legislative ale țării. De asemenea, acest model presupune implementarea efectivă a dispozițiilor constituționale în activitatea cotidiană a cetățenilor, ceea ce reprezintă o dovadă a nivelului de cultură politică și juridică al populației din țara respectivă.

Abordarea juridică a constituționalismului presupune o bază doctrinară, prescripții normative și tradiții care să determine practica constituțională. Pe baza acestui fapt, constituționalismul poate fi prezentat ca un sistem politic și juridic, teoretic, ideologic și practic, al construcției constituționale a statului, care include:

- *conștiința juridică constituțională* ca sistem subiectiv de cunoștințe și valori constituționale, bazat pe conștientizarea realității constituționale și acțiunea directă a normelor Constituției Republicii Moldova;
- *postulatele de drept constituțional* (inclusiv principii juridice și norme-definiții) care nu trebuie să fie percepute ca fiind statice, ci trebuie apreciate în contextul fundamentelelor lor doctrinare, al sistemului de valori

juridice ce reflectă conceptul, filosofia, esența Constituției și practica punerii în aplicare a acesteia;

- *raporturile juridice constituționale* care implică recunoașterea și protecția drepturilor și libertăților omului, inclusiv a drepturilor și libertăților civile și politice care pot fi îndreptate împotriva guvernării;
- *constituționalitatea*, ca un barometru al validității (legalității) actelor, acțiunilor și inacțiunilor subiecților de drept constituțional;
- *un nivel înalt de dezvoltare economică, socială și politică a țării.* Într-un stat subdezvoltat, populația este preocupată în mod prioritar de problemele de rutină și mai puțin de cele referitoare la respectarea principiilor constituționalismului.

Prin urmare, constituționalismul este un sistem complex structurat pe mai multe niveluri, care dispune de anumite componente necesare și suficiente pentru funcționarea sa, reflectând particularitățile de mentalitate și existență ale poporului. Tocmai aceste particularități determină rolul constituționalismului în procesul de modernizare și reformă constituțională.

În același timp, caracteristicile fundamentale ale constituționalismului sunt actualizate în contextul reformelor politice și al suportului constituțional necesar pentru implementarea acestora, prin identificarea căilor constituționale de realizare a reformelor. Aplicarea acestui principiu continuă să fie supusă unor provocări semnificative, în special în contextul global al diversității politice și culturale.

În consecință, modernizarea și reforma constituțională, sau, altfel spus, procesul constituțional, poate dura continuu până la atingerea scopului final: crearea unui sistem modern de constituționalism.

• Referințe bibliografice:

1. GUCEAC, I. *Tratat elementar de drept constituțional. Vol. I*. Chișinău, ÎS FEP „Tipografia Centrală", 2020. ISBN 978-9975-151-78-8, p. 236-240.
2. БЕРМАН, Г. Дж.. Западная традиция права: эпоха формирования. 2-е издание. Москва, 1998, Издательская группа ИНФРА М - НОРМА, ISBN 5-211-03624-7, p. 370.
3. GUCEAC, I. Constituția la răscruce de milenii. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București. Editura Academiei Române. București-Brăila, 2016. ISBN 978-973-27-2707-2, pp. 307-314.
4. VIDA, I. *Legistica formală. Introducere în tehnica şi procedura legislativă. Ed. a 5-a, rev. şi completată*, București, Ed. Lumina Lex, 2012, ISBN 978-973-127-893-3 p. 4-5.
5. *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*. București, Ed. Humanitas, 1990. ISBN 973-28-0192-1, p. 19.

6. PUȘCAȘ, V. *Notă informativă cu privire la activitatea Comisiei pentru elaborarea proiectului Constituției Republicii Moldova*, în V. Kuciuk, V. Pușcaș, *Constituția Republicii Moldova – 25 de ani*. Chișinău, Ed. Pontos, 2020, I*SBN 978-9975-72-437-1*, p. 24.
7. PUȘCAȘ, V. *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției*, în Revista Institutului Naţional al Justiţiei nr. 2/2014, p. 18.
8. SNEGUR, M. *Labirintul destinului. Memorii, vol. 3. Edificarea statului*. Chișinău, Ed. Combinatul Poligrafic, 2013. ISBN 978-9975-9868-9-2, p. 103.
9. ARSENI, Al. *Odată cu începutul lucrărilor primului Parlament, s-a terminat perestroika și a început mișcarea de eliberare națională*. [citat 13.08.2024]. Disponibil: *https://www.moldpres.md/news/2021/08/07/21005707*,
10. CURPĂN, V.-S. *Analiza doctrinară a Constituției Republicii Moldova*. Bacău, Ed. Rovimed Publishers, 2010, ISBN 978-606-583-106-3. p. 11.
11. Вехи молдавской государственности. Кишинев, 2000. ISBN 9975620469, p. 327.
12. POPA, V. *Aspecte juridice şi politice privind consolidarea statalităţii Republicii Moldova*. / Autoreferatul tezei de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2000 , p. 3.
13. MUNTEANU I. *O republică semiprezidențială.* În: *Aspecte ale practicii parlamentare. Relaţiile dintre Parlament şi Guvern (Republica Moldova)*. Culegere de materiale, Chișinău, 1997, p. 76.
14. Amicus Curiae Brief pentru Curtea Constituţională a Moldovei privitor la interpretarea articolelor 78.5 şi 85.3 ale Constituţiei Moldovei. Opinia nr. 565/2009. Strasbourg, 12 martie 2010 CDL-AD(2010)002. [citat 12.07.2024] Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/REI/comisiavenetia/Opinia_nr.565_2009_interpretarea_articolelor_78.5_i_85.3_Constituie_RO.pdf.
15. Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului. [citat 12.07.2024] Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Declara%C8%9Bia_drepturilor_omului_%C8%99i_ale_cet%C4%83%C8%9Beanului.
16. Declaratia Universală Nr. 12 din 10-12-1948 a Drepturilor Omului. Tratate Internationale Nr. 1 din 30.2.1998.
17. Carta de la Paris din 21 Noiembrie 1990 pentru o Nouă Europă. Monitorul Oficial Nr. 181 din 9 Septembrie 1991.
18. Planul național de acțiuni pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană pe anii 2024-2027. [citat 12.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/UserFiles/Image/RO/2024/mo%2064-69%20md/plan_45md.pdf.
19. *Constituția Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 466 din 13-11-2024.*
20. Lege Nr. 136 din 07-07-2017 cu privire la Guvern. Monitorul Oficial Nr. 252 din 19-07-2017.
21. Rezultatele sondajului privind opinia publică despre sistemul judecătoresc din Moldova. USAID. Programul pentru Justitie Transparentă. Chișinău, 2018, p.p. 8-12.
22. Primul sondaj național de opinie publică privind Integritatea În sectorul Justiției. Realizat de Magenta Consulting Pentru Institutul pentru Politici și Reforme Europene. Chișinău, 6 Februarie 2024, p. 16.
23. Lege Nr. 514 din 06-07-1995 privind organizarea judecătorească. Monitorul Oficial Nr. 58 din 19-10-1995.